

Om barns rätt till delaktighet i den sociala barnavården – några nedslag i den praktiska tillämpningen

FEBRUARI 26, 2025~ BARNRÄTTSCENTRUM

David Pålsson, docent i socialt arbete, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet

Barns rätt till delaktighet inom den sociala barnavården diskuteras alltmer i policy och forskning. Samtidigt saknas bredare studier som studerar hur barns delaktighet kommer till uttryck under barnavårdsutredningar. I en studie av 2123 barn som utreds av socialtjänsten har jag (David Pålsson) tillsammans med Pernilla Leviner och Stefan Wiklund beskrivit och analyserat omfattning och hinder för barns delaktighet. Vår undersökning har publicerats i artikeln [Pålsson, D., Leviner, P. & Wiklund, S., Children's right to participation in Swedish child welfare – the extent, nature and determinants of child interviews during investigations, som publicerats i tidskriften Child abuse & neglect, 2024. Studien genomförs inom det longitudinella forskningsprogrammet "Barnets färd genom den sociala barnavården", som samlar forskare vid Institutionen för socialt arbete, Juridiska institutionen och Kriminologiska institutionen](#). I detta inlägg sammanfattas studiens resultat och jag ger fördjupad kunskap om förverkligandet av barns rätt till delaktighet i praktiken.

Den sociala barnavården är en samhällsinstitution med den angelägna uppgiften att stödja och skydda utsatta barn och familjer. Det rör sig om barn som utsätts för övergrepp och omsorgsbrister i hemmet, men även om ungdomar som skadar sig själva eller andra genom till exempel missbruk eller kriminalitet. I Sverige består barnavårdsarbetet huvudsakligen av att socialarbetare i kommunernas socialtjänst utreder orosanmälningar från professionella och privatpersoner. Syftet med utredningarna är att slå fast om familjen och barnet behöver samhällets hjälp. Utredningsarbetet ska i första hand präglas av frivillighet enligt socialtjänstlagen, men det finns lagstiftning i

form av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som ger samhället befogenhet – och skyldighet – att ingripa med tvång om barn riskerar att fara allvarligt illa och det inte går att ge stöd och skydd på frivillig väg.

Den svenska barnavårdssystemet har – i alla fall hittills –[\[1\]](#) betraktats som familjestödande. Med det menas bland annat att det finns en uppfattning att samhället tidigt bör stödja utsatta föräldrar i sin föräldraroll. Det innebär att familjen i sin helhet traditionellt ses som ”klient” inom barnavården. Under senare decennier har dock barns självständiga rättigheter i förhållande till den sociala barnavården betonats alltmer och ett barnrättsperspektiv har fått starkt genomslag i forskning och policy. En central ingrediens i ett sådant är perspektiv är barns rätt till delaktighet när de utreds av socialtjänsten. En rad studier, såväl i Sverige som i andra länder, har här visat på brister i delaktighet för barnen och att det framför allt är barnets vårdnadshavare och andra vuxna som konsulteras. I synnerhet verkar yngre barn undantas att involveras i utredningsarbetet. Av tidigare studier framgår även att det saknas samsyn om vad delaktighet konkret ska innebära och att socialarbetares attityder till delaktighet spelar stor roll för om det genomförs.

I internationell rätt stadgas barns rätt till delaktighet i förhållande till offentliga myndigheter i barnkonventionens artikel 12. Både socialtjänstlagen och LVU har på olika vis anpassats för att linjera med barnkonventionen och barnkonventionen gäller också som svensk lag sedan år 2020. Den rättsliga regleringen präglas idag av ett delaktighetsperspektiv, där i synnerhet tre aspekter av delaktighet framhålls: 1) barns rätt till information, 2) barns rätt att uttrycka sin vilja och sina önskemål i beslut som berör dem och 3) barns rätt att få sin vilja och sina önskemål beaktade vid beslutsfattande (i enlighet med ålder och mognad). Socialstyrelsen ger även ut rekommendationer som understryker att barnavårdsutredningar ska innebära att barn görs delaktiga. Samtidigt är riktlinjer till socialarbetare gällande hur delaktighet ska konkretiseras i många avseenden oklara.

I forskningsprogrammet följer vi barn som utreds av socialtjänsten i Stockholmsområdet via enkäter till ansvariga socialarbetare. Bland de frågor

vi ställer till socialarbetarna ingår frågor om och hur ofta samtal förekommit med barnet och skäl till att inte samtala med barn. I studien använder vi en elementär definition av delaktighet genom att definiera det som att barn intervjuas under utredningsprocessen. Vår argumentation är att utan en sådan elementär delaktighet kan inte en mer avancerad delaktighet i enlighet med lagstiftarens intentioner uppnås.

Våra resultat visar följande:

- Socialarbetare träffar och samtalar med barn (med eller utan föräldrar) i ungefär 75 procent av utredningarna. Enskilda intervjuer med barn sker i hälften av utredningarna. I 14 procent av utredningarna samtalar socialarbetare tre eller fler gånger med barnet.
- Socialarbetarnas skäl till att *inte* samtala med barn visar att det vanligen handlar om att de anser att det är onödigt, att de tycker att barnet är för ungt för att medverka eller att barnet uttryckligen inte vill träffa socialarbetare.
- De statistiska analyserna visar bland annat att oddsen för barnsamtal ökar om utredningen rör äldre barn; handlar om våld (och inte omsorgsbrister); leder till tvångsomhändertagande; rör en flicka; rör barn med utlandsfödda föräldrar.

Sammantaget visar resultaten att barns delaktighet förefaller mer vanligt än vad tidigare studier – såväl internationella som svenska – gör gällande. Det kan tolkas som att de politiska initiativ som tagits för att uppmärksamma barns rättigheter har haft inverkan på praktisk social barnavård. Samtidigt kan vi inte med studiens metod svara på hur samtalen har genomförts och om de inneburit att barnen har kunnat påverka besluten. Noterbart är även att socialtjänsten i bara en liten andel av utredningarna genomför återkommande samtal med barnen. Enligt tidigare forskning är meningsfull delaktighet i regel beroende av att socialarbetare har kontinuerliga enskilda möten med barnen.

Vidare är det värt att lyfta fram att omkring hälften av barnen i materialet inte har samtalat enskilt med socialarbetare. Med andra ord är det en betydande andel som inte ges en möjlighet att individuellt ge sitt perspektiv på sina problem och behov. Det bryter mot såväl barnkonventionen som svensk nationell rätt. Här kan man ifrågasätta de ofta vaga skäl som socialarbetare anger för att inte samtala med barn. Skäl som anges är bland annat att intervjuer är onödiga i den aktuella utredningen eller att barnet inte vill medverka. Så kan naturligtvis vara fallet, men det bör understrykas att lagstiftning säger att barn har rätt till information under alla omständigheter. Det väcker frågan om socialtjänsten har gjort tillräckligt för att klarlägga barnets inställning på andra vis, till exempel genom samtal med vuxna i barnets närhet.

Studien bidrar även med ny kunskap om variationer i delaktighet mellan olika grupper av barn som utreds. Vissa samband var förväntade utifrån tidigare studier, till exempel att ungdomar oftare än yngre barn samtalar med socialarbetare (även om skillnaderna var mindre än vad tidigare studier visat).

Andra resultat påvisar behovet av vidare studier, som det faktum att barn och unga med utlandsfödda föräldrar oftare samtalar med socialarbetare. Det starkaste sambandet var att barn som utsätts för våld och övergrepp oftare samtalar med socialarbetare än barn som orosanmälts för andra typer av problem (som omsorgsbrister, skolproblem, normbrytande beteende, substansbruk). Detta har inte tidigare varit känt i forskningen. Resultat visar alltså att handläggare har skilda rationaliteter i förhållande till delaktighet för olika grupper av barn. Det faktum att barn som utsatts för våld oftare samtalar med socialtjänsten hänger rimligen samman med att våld kan kräva omedelbar handling från socialtjänsten, men även att våld mot barn har uppmärksamrats alltmer i lagstiftning och att det därför tagits fram fler handlingsplaner i förhållande till denna grupp.

Studien blottlägger en klyfta mellan lagstiftarens intentioner att barn ska vara delaktiga i utredningar och hur det ser ut i praktiken. Detta understryker

behovet av att lagstiftare klargör varför socialtjänsten bör träffa och samtala med barn, vad barnens medverkan ska bestå av, samt ytterligare specificerar vilka skäl som är giltiga för att inte träffa barnen. Enligt forskning är barns önskemål och synpunkter en viktig del i att bedöma barnets bästa, och därför innebär bristen på sådan information att socialtjänsten saknar adekvat underlag för sina beslut. Lagstiftning bör också tydligare betona att barn har rätt till information, i de fall de inte intervjuas. Slutligen efterlyser studien mer forskning om innehåll i socialarbetares samtal med barn och studier av socialarbetares skäl till att inte genomföra individuella samtal med olika grupper av barn som utreds av socialtjänsten.

[1] För närvarande reformeras dock den sociala barnavården i grunden och mycket talar för att dess inriktning förändras till att bli mer skyddsinriktad och även mer repressiv och kontrollerande. Se för diskussion om detta i bl.a. Leviner, P., Social barnavård i (rättslig) förändring – från social tjänst och frivillighet till social kontroll och utökat tvång, i Dahlin, Juth & Sjöström (Red.), *Tvång på gott och ont – En forskningsantologi om tvång i välfärden*, Iustus, 2025, Pålsson, D. & Wiklund, S., *Tvingande behandling. Några problem med att öka tvångsåtgärder i socialtjänstens arbete med kriminellt aktiva ungdomar*, i Hedlund, D., Martinsson, D. & Zillén, K., (Red.) *Sammanhållning eller splittring? Olikgörande av barn och unga i samtidens Sverige*, Jure förlag, Stockholm, 2024, Lundström, T. & Sallnäs, M., *De utsatta barnen och "de andra" – om konfliktytor och intresse motsättningar i den sociala barnavården*, i Swärd, H. & Panican, A. (Red.) *Akilleshälar i välfärd, socialpolitik och socialt arbete*, Studentlitteratur, 2024 och Lundström, T., Pålsson, D., Shanks, E. & Sallnäs, M., *A crisis in Swedish child welfare? On risk, control and trust*, *Social Work and Society*, Vol. 1, Nr. 19, 2021.